

מבואר שנאמן בכל אופן (עתוס' ורמב"ן; רמ"ה קכת: וכן דעת הרמב"ם — נחלות ד, ב; איסור"ב טו, טז-יט. וכ"ה בטשו"ע רעט, ב). וטעם הדבר, משום שהאמינתו תורה לסדר את משפחתו, והרי גם זה בכלל סידורו, לומר מי אינו שייך אליה. ואולם אפילו לדעה זו אין הכרח מכך שיהא נאמן על מי שלא היה בתוך הענין כלל, לומר בני הוא. [וכן לאידך גיסא, נראה שאפשר שנאמן לומר שהוא בנו ואין נאמן לומר שאינו בנו. וכן נראה בשיטת הר"ד — ע' במצוין לעיל ובתוספותיו קלד:]. ובנמוקי יוסף (קלד) כתב טעם לחלק בין הנידונים; לומר שאינו בנו נאמן כי חזקה אין אדם מתכחש לבנו, משא"כ לומר על אחר שהוא בנו, שמה מתוך שאוהבו חפץ להנחילו ולכך אומר שהוא בנו (וע' אור שמח נחלות ב, ד). וכן נראה לחלק מתוך דברי הסמ"ע (רעט, א) שמסתפק האם האב נאמן לומר זה בני במקום שהחזק ההפך. ומאידך גיסא מבואר בשו"ע (שם ב) שנאמן לומר איני בני לענין ירושה, אפילו כנגד חזקה.

ולכאורה יש לדייק מדברי הרשב"ם שאין נאמן לומר שאינו בנו, ממה שכתב 'היו מוחזקין — לאו בעדים שמעדין שראו שנולד קודם לאחיו, דאם כן אין האב נאמן'. ומדוע לא יהא נאמן לומר על הצעיר זה בני בכורי, וממילא ידענו שהגדול אינו בנו [ואכן הרמב"ן חולק מטעם זה] — אלא משמע שלדעת הרשב"ם לא האמינתו תורה בדבר זה. (וכן נראה בתורי"ד קכת: שהבין בדעת הרשב"ם).

אך יש לדחות ולהעמיד דבריו כשהאב אומר שנולד בזמן מסוים והעדים אומרים זמן אחר, והרי הוכחו דבריו. והרשב"א צדד לפרש דבריו בתאומים שודאי נולדו לאב אחד (ע' נדה כו) ונחלקו העדים והאב מי יצא ראשונה. [ומכך שלא העמיד באופן הנ"ל שנחלקו אודות תאריך הלידה, נראה שפשוט לו להרשב"א שאף באופן זה האב נאמן לענין בכורה, דפלגינן דיבוריה להאמינו במה שאומר זה הבכור ולא להאמינו במה שאומר מי נולד קודם. ואולם מתוך דברי המאירי נראה שאם סותר לדברי העדים בפירוש — הרי הוכחש על ידיהם ודבריו בטלים. שו"ר במשנה למלך (נחלות ב, יד) שנחלקו בזה מהרשד"ם ומהר"ב"ל. וע"ע בשו"ת הרדב"ז ח"ד א'קעה; אגרות משה אה"ע ח"ד כא כג, א].

וע"ע במובא להלן קלד:

'דקארו ליה עבדא מצר מאה...' — ואם תאמר, מכל מקום מדוע אינו נאמן, לא יהא אלא אחר, הלא אילו רצה היה נותן לו מתנה [וכמו שאמרו לעיל שלכך אין צריך קרא לנאמנות האב על בנו, אם לא כלפי נכסים שנפלו לו כשהוא גוסס]? ויש לומר משום שאין אדם מוציא דבריו לבטלה וכשאומר 'זה בני' כאומר פלוני יירש כבן, וכשאומר 'עבדי' כאומר לא יירש עם בני. והלא אין ביד אדם להעביר נחלה מבנו לאדם אחר בלשון ירושה. הלכך כשאמר 'עבדי' והחזיקוהו בעבד גמור וחזר ואמר 'בני', הרי זה כאומר על אדם זה פלוני יירשני שאין בדבריו כלום (עפ"י רשב"א בחדושו ובתשובה תרי. והריטב"א כתב בקיצור שאין אדם נאמן לסתור הודאתו בשום מיגו. וכן הוכיח הנמו"י. וכ"כ הריב"ש בתשובה קצג. ואפשר שטעמם כנ"ל, משום שאינו מוציא דבריו לבטלה. ונראה שאפילו אם יאמר בפירוש שדבריו הקודמים היו לבטלה, אינו נאמן על דבר זה במיגו, דהוי כמיגו נגד 'אנן סהדי' שלא הוציא דבריו לבטלה).

דף קכח

'רצונך השבע וטול, ונשבע — אינו יכול לחזור בו' — מבואר בדברי רשב"ם (וכ"מ ברמ"ה יג.) שכיון שהטיל עליו שבועה, הלא האמינו בשבועה וכמאן דאודי ליה. ומשמע לכאורה שזוהי 'הודאת בעל דין' בתנאי שישבע. [ויש מפרשים טעם אחר; משום שקיבל זאת בפני בית דין נחשב הדבר כתקנת ב"ד. ע' מהר"ק קפב מתשובת הרשב"א. וע' חזו"א (סנהדרין יז, ד) שבשרשי הדברים הכל מודים שהודאה נחשבת כקנין ואינו חוזר, והכל מודים

שדבר הנעשה בפני ב"ד הוא כתקנת ב"ד, אלא נחלקו כאן בכוננת האומר]. וכן מצינו בנדרים (כה) בהוא גברא שאמר אם לא אגיע עד ל' יום למקום פלוני, ייבטלו זכויותי שיש לי על חברי. ומבואר בר"ן שם שמועיל מדין 'הודאת בעל דין'.

והקשה בחדושי הרי"ם (שם), כיצד שייך תנאי בהודאת בעל דין, הלא המציאות המסוימת שמודה בה, אינה תלויה ועומדת בתנאי? ואמנם הקושיא מבוססת על ההנחה ש'הודאת בעל דין' הריהי בגדר בירור על המעשה, וכשיטת הקצות-החשן (לד), אבל לשיטת מהר"י בן לב (המובאת בקצות שם) שהודאה הינה בגדר התחייבות ומצד זה היא מחייבת — שפיר מועיל תנאי בהתחייבותו.

ויש מי שבאר ענין קבלה זו כיפוי כח; בעל הדין מוסר לאדם מסוים את כח הדין או כח הנאמנות שיש לו על עצמו לחובתו [שזו גדר 'הודאת בעל דין' — חריצת משפט של האדם לחובת עצמו, והתורה האמיניתו לכך] (עפ"י בית ישי קה, ע"ש. ע"ע בגדרי הודאת בע"ד, במובא בב"מ ג: מג: וראה עוד בענין הודאה בתנאי — להלן קמט.).

'היה יודע לו בעדות קרקע עד שלא נסתמא ונסתמא — פסול' — לרבותא נקט 'קרקע' אעפ"י שיכול לכוין מיצריה. וכל שכן בעדות מטלטלין שאין להם מיצרים ואין יכול לכוין (עפ"י יד רמה, רבנו יונה, ריטב"א, תוס' קמט.).

'אפילו גלימא, אפשר דמכוין מדת ארכו ומדת רחבו, אבל נסכא לא' — אם משום שמדת האורך והרוחב מהוה סימן מובהק יותר ממדת משקל הנסכא. או לאידך גיסא, מדת משקל הנסכא אין הסומא יכול לכוונה הלכך כשאומר של פלוני היא אינו נאמן שהדבר ידוע שאינו יכול לכוין כל כך, שסימן מובהק הוא יותר ממדת אורך ורוחב לגלימה (עפ"י רמב"ן. וע"ע רבנו יונה כאן, תוס' ב"מ כג: ד"ה מדמשקל).

— משמע לכאורה שעדות על מדת אורך ורוחב או משקל, מועילה בדיני ממונות להוציא ממון על פיה, ולא דוקא באבידה. וכגון תובע את חברו על כלי שבידו שהוא שלו, והעדים מעידים שראו כלי שיש בו סימן זה בידו של התובע — מוציאים ממנו ונותנים לתובע [עכ"פ בכלים מוצנעים שאין אנשים רואים אותם. ע' רבנו יונה]. ואולם אין כן דעת התוס' בחולין (ט). ולדבריהם צריך להעמיד כאן בגלימה ונסכא שאבדו, והרי בעדות אבידה ודאי מועילים סימנים.

ובעדות קרקע — יש לומר כיון שאין אדם תופס בה, אעפ"י שעומדת בחזקת בעלים הראשונים, מועילים בה סימנים להוציא מחזקת מרא קמא (עפ"י קצות החשן רנט. ע"ש ובשור"ת פרי יצחק ח"ב נו).

מה שהוצרך לחדש שעדות קרקע שאני — לא הבנתי מה הכריחו, הלא בזה ודאי מועילים סימני מדת הגבולות, שהרי אין כאן נידון של זיהוי הנכס אלא על שטחו וגבולו כמוש"כ רשב"ם, וכשמעיד מדת הקרקע הרי זו עדות גמורה ולא סימן בעלמא). ורבנו יונה, לאחר שכתב להוכיח מכאן שמוציאים ממון על פי סימנים מובהקים, תמה על כך הלא יש לחוש לרמאות, שיראה אדם כלי ביד חברו עם סימן, ויסמן את כליו באותו סימן ואח"כ יתבע כלי חברו ע"י שיביא עדים שראו סימן זה בכליו [ולא ראו ביד חברו אותו כלי מקודם הזמן שעדי התובע מעידים עליו]. וכתב לדחות שמדובר כאן כגון שמעיד שבעודו פקח ראה גלימת ראובן ביד שמעון [עפ"י הכרה ממש ולא בסימנים], ושמעון טוען עתה החזרתי לך וזו שבידי שלי היא, והעד שנסתמא נותן עכשיו מדת אורך ורוחב של אותה גלימה ואנו רואים שכך היא מדת הגלימה הנמצאת ביד שמעון — הלכך אומרים ודאי זאת היא גלימת ראובן שהיתה בידו ולא החזירה, שאין מזדמן שתהא גלימה של זה מכוונת באורך ורוחב כגלימה של זה.

וע"ע בקצות החשן שם שלדברי הרמב"ן והר"ן (בפ"ב דגטין) אין הסומא פסול הגוף אלא משום שאין סומכים על הסימנים להוציא ממוך.

'כל שתחלתו או סופו בפסלות — פסול, תחלתו וסופו בכשרות — כשר' — רשב"ם פרש שצריך להיות ראוי להעיד בשעת ראייתו, ולפי זה אפילו היה בגדר 'בעל דבר' בשעת ראייה, ולא היה עליו שם 'עד' כלל [וממילא לא חל עליו שם 'עד פסול'], על כל פנים לא היה ראוי לעדות בעת הראיה. וכבר נחלקו בדבר הראשונים. וע' במובא לעיל מג. (עפ"י קובץ שעורים כאן ולעיל מג. וע"ע זכר יצחק יג [ד"ה והכרעתו השניה] יט).

— בבאור שני הפירושים שברשב"ם ב'פיקח ונתחרש' — ע' בספר זכר יצחק סי' לה (— נחלקו האם אילם פסול הגוף הוא ואפילו חתם בשטר פסול, אם לאו. והיא מחלוקת הש"ך (מו סקצ"ג) וקצות החשן). וע"ע בשו"ת אבני נזר אה"ע קכט; חדושי ר' מאיר שמחה.

'ע"ב) 'אמר אביי הכי קאמר... מתקיף לה רבא: האי נאמן ואינו נאמן, יירש ולא יירש מבעיא ליה?! אלא אמר רבא...' — כן דרכו של רבא במקומות רבים, להקשות על אביי מדקדוק הלשון. ראה במצוין בסוטה ח.

'הכי קאמר האומר על תינוק בין הבנים בכור הוא' — כפי המצויין לעיל (קכו), לדעת כמה מהראשונים נאמן אדם לומר על בן קטן שהוא בנו בכורו, וממילא אנו שומעים שאחיו הגדולים ממנו אינם בניו אלא מאיש אחר. וגם זה הוא בכלל נאמנות שנתנה לו תורה לאב. ולפי זה מובן שנקטו 'תינוק [ממש] בין הבנים [הגדולים ממנו]'. וכן כתב הרמ"ה.

ונראה שאם היו כולם גדלים אצלו משכבר כבנים אצל אביהם, הואיל והיא חזקה גמורה שסוקלים על פיה (כמו שאמרו בפ"ד דקדושין), אין האב נאמן לסתרה. כן הורה בשו"ת אגרות משה (אה"ע ח"ד כא). וב'קובץ ענינים' לגרא"ו אין נראה כן [וכן לכאורה פשוט כוונת הסמ"ע רעז סקכ"ד]. וצ"ב.

ואולם לדעת הרי"ד (בתוספותיו ובפסקיו כאן ובסוף קדושין ובכתובות יד. וכ"כ בתשובה צה) אין האב נאמן לומר זה אינו בני. והכוונה כאן שאומר על אחד שנראה צעיר יותר מאחיו, וכך החזקנוהו עד עתה, שבאמת הוא הגדול בגיל והם הקטנים.

'האומר תטול אשתי כאחד מן הבנים — נוטלת כאחד מן הבנים' — קמשמע לן שלא אבדה כתובתה באותו החלק אלא נוטלתו מלבד הכתובה. [ורק במחלק נכסיו אמר רב נחמן כיון שעשאה שותף בין הבנים אבדה כתובתה, אבל זה אינו מחלק, ולהרבות לה בא. והריטב"א סיים: ואין זה דעת ר"י ז"ל]. ועוד משמיענו שאף על פי שאם עשאה יורשת לא אמר כלום, כשאמר לשון 'טיטול' [הגם שאמר 'כאחד מן הבנים'] הרי זו לשון מתנה (עפ"י ראב"ד, מובא ברשב"א. וע"ע בריטב"א).

'המוציא שטר חוב על חברו, מלוה אומר לא נפרעתי כלום, ולוה אומר פרעתי מחצה, והעדים מעידין שפרע כולו' — הרי זה נשבע וגובה מחצה' — ואם תאמר מה נפשך, אם אתה סומך על דברי העדים, מדוע צריך להשבע על המחצה, הלא המודה במקצת ויש עמו עדים על המקצת שפרע אינו

צריך שבועה [ואמנם החצי שמודה — ודאי חייב, שהודאת פיו של אדם אינה בהכחשה והזמה (ב"מ ג), אבל על החלק שטוען פרעתי תועיל עדות העדים]! ואם אינך סומך על העדים מפני שהוא מכחישם ונאמן לגבי עצמו להכחישם ולהתחייב, אם כן מדוע הוא נאמן בשבועה שפרע במקצת, והלא יש לפנינו שטר בחזקתו?

ויש לומר, באמירת 'פרעתי מחצה' [ללא שאומר 'ולא יותר'] אין הכחשה מפורשת לעדים, ויתכן לפרש דבריו כאומר עד כאן אני זוכר והעדים אומרים אנו זוכרים יותר ממך שפעם אחרת פרעת המחצית האחרת. והואיל ויש לומר הכחשה היא ויש לומר אינה הכחשה, הלכך לגבי עצמו נחשבת הכחשה ואין לסמוך על העדים, ולכך הוא נידון כמודה במקצת דעלמא (עפ"י ראב"ד, מובא ברשב"א; ריטב"א ור"ן).

והרמ"ה תירץ שאעפ"י שלפני דבריו עדי שקר הם ואין לסמוך עליהם, מועילה שבועתו שפרע במקצת כנגד טענת 'שטרך בידי מאי בעי' מפני כח ה'מיגו', שהרי היה יכול לומר פרעתי הכל כדברי העדים. ואולם לפוטרו משבועה אין מועיל 'מיגו', שאין אומרים מיגו לאפטורי משבועה [עכ"פ במקום שאינו מעיז לשקר]. וכן כתב רבנו יונה.

ויש מי שתירץ, הואיל ואין הלווה טוען פרעתי הכל אלא מחצה, לפי דבריו לא היה לו למלוה להחזיר לו שטרו ולפיכך הניחו בידו, הלכך אין השטר מעיד נגד טענתו (עפ"י בעל התרומות ח).

(הש"ך סוס"י פב) תמה הלא מוכח בש"ס בכמה מקומות שאפילו בטוען פרעתי מחצה אינו נאמן כנגד השטר. ואפשר שבאופן זה שאין עדות השטר טובה, מועיל המגו. וע"ע בספר בית ישי צא הערה ט).

ויש מתרצים (ע' במאירי תורא"ש ופסקי הרי"ד. וכ"כ בשם ר"י הלוי — עש"ך סוס"י פב) שעדות העדים בטלה על ידי הודאתו, והשטר בטל ע"י העדים — הלכך נשאר הדבר קיים על פי הודאתו. ויש אומרים שהעדים אינם כמוכחשים, שאין האחד יכול להכחיש שני עדים, אלא שאנו מקבלים דבריו רק במה שנוגע לחיוב עצמו (ובזה מיושבת קושית אחרונים על המשנה ריש ב"מ אם יש להם עדים חולקים ללא שבועה, והלא בעלי הדין פסלו את העדים בדבריהם. ע' במובא ביוס"ד שם). ועוד זאת, במה שהודה אין לעדותם שם עדות, שאין 'עדות' אלא זו הבאה על ידי כפירת בעל דין, ואם כן אין עדות אלא במחצה האחר והרי אינם מוכחשים בו.

ואפילו לרבי עקיבא דאמר משיב אבדה הוי, הני מילי היכא דליכא עדים אבל היכא דאיכא עדים אירתותי אירתת' — רשב"ם מפרש כיון שידוע שיש עדים ועדיין לא באו להעיד, ירא לומר פרעתי הכל שמא יעידו העדים כנגדו [שכיון שידוע שהיו עדים בפרעון והוא סבור בעצמו שלא פרע אלא מחצה, אינו מעיז לטעון שפרע הכל, שמא יזכרו העדים ויעידו שלא פרע הכל. ריטב"א. ובתו"ח הבין מפשטות דברי רשב"ם שירא שהעדים יעידו שלא פרע כלל, ותמה כיצד אפשר להעיד כזאת. אבל לפירוש הריטב"א ברשב"ם אתי שפיר].

וגרסת שאר הראשונים (ערמ"ה, ר"י מגאש, רבנו יונה, רשב"א וריטב"א. וכן נראה שגרס הרמב"ם — מלוה יד) 'אבל היכא דאיכא שטר אירתותי אירתת' לטעון פרעתי כולו, שאומרים לו שטרך ביד המלוה מאי בעי, הלכך על כרחו הוא מודה במקצת ואינו משיב אבידה.

ויתכן לפרש אף לפי גרסתנו 'דאיכא עדים' — עדי השטר. (כן פרש הרי"ד בפסקיו, וכיון לכך בספר תורת חיים).

הקנאת נכסים שיפלו לו כשהוא גוסס; נתינת מתנה [או גט] של גוסס — ע' בקדושין עה.

ג. אמר רבי יוחנן: אמר 'בני הוא' וחזר ואמר 'עבדי הוא' — אינו נאמן בדבריו האחרונים [ואפילו היה משמשו כבן, מלביש ומנעיל מכניס ומוציא]. אבל להפך, אמר 'עבדי' וחזר ואמר 'בני' — נאמן, שעשוי אדם לקרוא לבנו 'עבדו' על שם שמשמשו כעבד. וחילופו בבית המכס; שם עשוי אדם לקרוא לעבדו 'בנו' כדי להיפטר מן המוכסים, הלכך נאמן לתקן דבריו ולומר אחר כך 'עבדי הוא'. ומאידך אין נאמן לומר 'בני הוא' וקראתי לו בבית המכס 'עבדי' בגלל שימוש כעבד.

היו קוראים אותו 'עבד בן מאה זוז' (או שהיה האב קורוהו כן — כגרסת הרי"ד 'דקרי ליה...') וכיוצא בזה דברים שאין אומרים אותם אלא לעבדים — אינו נאמן לחזור ולומר בני הוא.

א. הרשב"ם כתב שגם בתוך כדי דיבור אין נאמן לחזור בו [שכיון שהגיד שוב אינו חוזר ומגיד. וכבר הקשו הלא עדים נאמנים לחזור בתוכ"ד. ומדברי הראשונים נראה שהוא דין מיוחד בנאמנות האב שאין הבחנה אחר הבחנה, שנתנה לו תורה לאב כה נאמנות מחודש, ומיד שנשתמש בו אבד כחו]. ויש מבארים דברי רשב"ם, שאמנם אם יחזור בו בתוכ"ד בפירוש מדבריו הראשונים — רשאי, אבל כשסותר דבריו כמי שאינו מרגיש ואינו אומר שחוזר בו — אין אנו מקבלים אלא את דבריו הראשונים (עפ"י מאירי. וכיו"ב בבית יוסף רעט).

והטור (חו"מ רעט) חולק וסובר שיכול לחזור בתוך כדי דיבור כבשאר דיני התורה.

ב. היה האב מסופק בתחילה אם הוא בנו, ולאחר זמן אמר בני הוא ונוהג עמו כבן, הרי גילה בדעתו שמחזיקו כבנו והלה נוהל את נכסיו כבן (עפ"י שו"ת הרשב"א ח"א תרי).

ובחזון איש (לקוטים כא) חידש שאם אמר מתחילה שאינו בנו וחזר ואמר בני הוא — נאמן לחזור בו ללא אמתלא, כי אמירתו הראשונה אינה עדות כלל ולמה לא יהא נאמן לומר מבודה אני ובני הוא. ודוקא באומר 'עבדי' אמרו שאינו חוזר ללא אמתלא, משום שנאמן לומר 'עבדי' כיון שבא לפניו מתחילה שלא בחזקת יהדות ומדין הנהגה שלא נחשדו ישראל לגנוב נפשות ולשעבד בהם. (לכא' צ"ב, שלכאורה נראה מדברי הראשונים שאף אמירת 'אינו בני' מועילה מדין כיור וכדלעיל, וכיון שהכיר שוב אינו חוזר ומכיר).

ג. אם ידוע לנו שלא נתכוין האב להעיד דבר אלא שקראו לצרכו ולא עלה על לבו שיחזיקוהו — אין כאן עדות, שחוששים למשנה דבריו לאיזו סיבה או שחוק או יצרא דשקרא, וודאי יכול לחזור בו [אם לא החזיקו לבנו שלשים יום ונתאמת אצל אנשים ע"י הנהגתו עמו שהוא בנו. כבקדושין פ]. לא דיברו בגמרא אלא באומר זה בני בסתם, שידוע שיחזיקוהו כן ומטבע בני אדם לדקדק בכך (עפ"י חו"א לקוטים כא).

דף קכח

רה. אלו הלכות שלח רבי אבא לרב יוסף בר חמא? האם הן מוסכמות על הכל, וכיצד מסקנת ההלכה?

רבי אבא שלח לרב יוסף בר חמא כמה הלכות. בכלן הלכה כמותו (כן דרש מר זוטרא בשם רבי שימי בר אשי), ובאחת מהן הפכו הגירסה, כדלקמן;

— האומר לחברו עבדי גנבת והלה אומר אתה מכרתו / נתתו לי, רצונך השבע וטול, ונשבע — אינו יכול לחזור בו. מבואר בגמרא שלרבי אבא דין זה שנוי במחלוקת רבי מאיר וחכמים, אודות בעל דין האומר

לבעל דינו, נאמן עלי אבא לדון בינינו ואם יחייבני אתן לך, האם יכול לחזור בו. [וישנה דעה הסוברת שמחלוקת התנאים בתובע שאמר נאמן עלי פלוני לפטרך, אבל נתבע שאמר 'אתן לך' — דברי הכל יכול לחזור בו]. ופסק כחכמים. וכן הלכה.

א. נחלקו הראשונים (כאן ובב"מ לד) האם קודם שנשבע יכול לחזור בו (כן נראה מגרסת רבנו חננאל.

וכן דעת ר"ת. וכן יש לדייק מלשון רשב"ם. וכ"כ באו"ז. והמאירי כתב שכן הסכימו רוב מפרשים), אם לאו (וכ"מ מגרסת בה"ג 'נשבע ואינו יכול לחזור...'. וכן נראית שיטת רש"י. וכן נקטו הרשב"א (כאן ובב"מ ובשו"ת ח"ד ח) והריטב"א והר"ן לעיקר. ועתוס' ורא"ש וש"ר ב"מ לד:). ודוקא כשאמר לו כן בב"ד (ע' בראשונים). ורק אם הלה אמר שמקבל את דבריו (כ"מ בר"ן כאן; נמו"י פרק זה בורר ועוד. וכן כתב התו"א סנהדרין יו, ג. ונראה שאם בא הלה ליטע הרי זה כמקבל דבריו. וכן משמע קצת בתשובת הרשב"א ח"ד ח. וע"ע בכללות הענין בשער משפט כב סק"ה).

ויש אומרים דוקא אם עשו קנין אינו חוזר (ערמב"ם סנהדרין ז, ה; חו"מ כב, ג). וי"א רק כשאמרו הדיינים לתובע 'השבע וטול' (פסקי הרי"ד).

ואם אמר לו מחוץ לבית דין השבע וטול וקפץ ונשבע — לדברי בית יוסף (כב) אין יכול לחזור בו. והש"ך (סקי"ט) חולק (וכן דעת החו"א — סנהדרין יז, ז).

ולדעת ר"י בן מגאש ורמ"ה, יכול לחזור בו עד שישבע ויאמרו לו ב"ד לשלם. [וכן הדין בתובע שאמר השבע ומחול לך, יכול לחזור עד שישבע חברו ויאמרו ב"ד פטור אתה. רמ"ה].

והרמב"ן דחה דעה זו.

ב. מסתבר שכן הוא הדין אם קיבל עליו שבעל דינו יהא נאמן בלא שבועה, וכן אם קיבל נאמנותו של פסול שיהא כשנים [או כשלשה דיינים] — אין יכול לחזור בו. ואפילו בלא קנין מסתבר שאינו חוזר בו לאחר גמר דין (רמב"ן, מאירי. וע' בשו"ת הרשב"א (א'תסת) שהמקבל עליו שני עדים הנוגעים בעדותם — לאחר שהעידו בב"ד אין יכול לחזור בו, שהעדאת עדים כגמר דין דמי). אבל רבנו אפרים סובר שהמקבל עליו אחד פסול כשנים — גוזמא בעלמא היא ויכול לחזור בו (ועתורא"ש).

— הלכה, גובים (חוב, מיתומי הלווה. רשב"ם) מן העבדים. ורב נחמן אמר: אין גובים. (ואעפ"י שהוקשו לקרקעות, לענין שעבוד דינם כמטלטלין שאין בע"ח סומך אלא על קרקעות. ראשונים). והסיק רב אשי להגיה בדברי רבי אבא 'אין גובים מן העבדים' וכרב נחמן. וכן הלכה.

וכבר תקנו הגאונים שלאחר התלמוד (ערמב"ם מלוה יא, יא אישות טז, ז; או"ז כאן; רשב"ם קעד). להגבות לבעל חוב ולכתובה אפילו ממטלטלי היתומים [אבל לא מלקוחות]. ואם כן הוא הדין לעבדים.

וגם לאחר תקנת הגאונים, נפקא מינה בכך שהעבדים כמטלטלין לענין שעבוד, לדעת הסוברים בעל חוב מאוחר שקדם וגבה מה שגבה גבה במטלטלין ולא בקרקעות (עפ"י שו"ת הרא"ש עט, ב).

— הלכה, שלישי בשני כשר (לעדות. שני אחים, לזה בן ולזה נכד — כשרים אלו האחרונים להעיד ול"ז). רבא אמר: אף [שלישי] בראשון (— נכד אחיו). מר בר רב אשי הכשיר באבי אביו, ואין הלכה כמותו. [ישנה דעה נוספת (בסנהדרין כח) שאפילו שלישי בשני פסול]. והלכה כרבי אבא.

א. לפרשב"ם ור"י הלכה כרביא ששלישי בראשון כשר. וכן דעת הר"ף והרמב"ם ועוד (ע' שו"ת הרשב"א המיוחסות לרמב"ן קיא). ויש פוסלים מהתורה (רבנו תם) או מדרבנן (בה"ג. עתוס' קכט.). וכתב הסמ"ג שאין להקל בזה. וכן פסק הרמ"א, דלא כהבית-יוסף (ח"מ לג). וע"ע חוון איש — סנהדרין יח,ז-ח.

ב. לפרשב"ם, אבי אבי אבא — פסול, וכן עד סוף כל הדורות. שהבן ירך אביו הוא. וכן פסק הר"א"ז. וכ"כ רשב"ש בתשובה (תקסח. ובב"י לג) מובא שדעה יחידאית היא ולכך לא חשש השור לכתבה). ואין כן דעת הרמב"ם (עדות יג,ה) והר"י [כיון שנתרחק הדור כל כך]. וכן משמע מדברי הר"ף, שכשר (ערשב"א). ולדברי רבנו תם שפסל שלישי בראשון, אבי-אבי-האב פסול (טוה"מ לג).

— היה יודע לו בעדות קרקע (עד היכן היא שלו) עד שלא נסתמא, ונסתמא — פסול (וכל שכן בעדות מטלטלין. רמ"ה ועוד). ושמאול אמר כשר, אפשר שמכוין את גבולה אעפ"י שנסתמא. אבל לא בעדות גלימה (שאינן סומכים על המדה, שהרבה טליתות מדותיהן שוות). ורב ששת אמר: אפילו גלימה, אפשר שמכוין מדת ארכה ורחבה. אבל חתיכת כסף לא. ורב פפא אמר: אפילו חתיכה, אפשר שמכוין מדת משקלותיו.

והשיבו על דברי כל המכשירים ממה ששנינו שהעד צריך להיות כשר לעדות בתחילת העדות ובסופה [אפילו אם באמצע היה זמן שנפסל, כגון פיתח שנסתמא וחזר ונתפתח; שפוי שנשתטה כו' או רחוק שנתקרב ונתרחק שוב]. הלכך הלכה כרבי אבא, שפתוח ונסתמא פסול אפילו בעדות קרקע [בעדיות דאורייתא].

א. לדברי התוס' (קכט.) והר"ד, הוא הדין לכל עדויות שבעולם, ואפילו אינן צריכות דיוק והכוונה, כגון שראה שראובן הלוח לשמעון ונסתמא — אין יכול להעיד עכשיו, שצריך שיהא כשר בין בשעת ראייה בין בשעת הגדה (וכן משמע מדברי הרמב"ם — עדות יד, ב. וכ"מ בעליות דר"י ועוד).

ואין כן דעת המאירי. וכן מבואר ברמב"ן ובר"ן (פ"ב דגטין, הובאו בקצוה"ח רנט סק"ב) שסומא אינו פסול הגוף אלא משום שאי אפשר לכוין ולדקדק בנתינת סימנים, לכך אין מקבלים עדותו. ב. עדות שכשרה ב'עד מפי עד', הואיל ודיה בשמיעה ואין צורך בראיה, הסומא כשר לה (עפ"י שו"ת הרשב"ש תקיב).

— האומר על תינוק בין הבנים — נאמן. ורבי יוחנן אמר: אינו נאמן. אביי פירש באומר על אחד מבניו שיירש כל נכסיו, וכרבי יוחנן בן ברוקא. ורביא פירש באומר על תינוק בין הבנים בכור הוא, ופסק כרבי אבא כרבי יהודה, ורבי יוחנן פסק כחכמים. כאמור הלכה כרבי אבא.

— האומר תישול אשתי [בספר חפץ הגרסה: בתי. א"ז] כאחד מן הבנים (ונתרצית. או מדובר מלבד כתובתה שהוא חייב לה. רשב"ם) — נוטלת כאחד מהבנים. אמר רבא: ובנכסים של עכשיו (ולא בנכסים שנתרבו בשעת חלוקה, שאין דעתו עליהם). ובבנים הבאים לאחר מכן.

א. יש אומרים שבשבת הבא מאליו, עכ"פ כשלא נשתנה הגוף — נוטלת כאחד מן הבנים (ע' במאירי).

ב. לפי מה דקיימא לן אין אדם מקנה דבר שלא בא לעולם, אפילו אם יאמר בפירוש שמקנה לה נכסים שיבואו לאחר מכן — לא קנתה, בין בבריא בין בשכיב מרע (עפ"י רשב"ם, רי"ד ומאירי. ואולם בתשובת מהר"ם המובאת בשו"ת הרשב"א ח"ו תקיח אין נראה כן. וכבר תמה על כך המגיה על התשב"ץ, ע"ש. ויתכן שסובר שמתוך שמועיל על הנכסים הקיימים עתה, מועיל גם על מה שאינו בעולם. ואף דלא קיימא לן כן להלכה (ח"מ רט, ד). והסמ"ע (רג סקי"ט) צדד שכו"ע מסכימים לכך, אך י"ל שאין הדבר מוסכם. וע' גם בנוב"י (קמא ח"מ כו) שהסמ"ע לא כתב כן בהחלט.

גם בתשובת הרא"ש (פד, ו) מבואר שאם כתב נכסים שאני עתיד לקנות דבריו קיימים. וצ"ע. ויש צד לומר שאם מכליל כל נכסיו בדיבור אחד, כשם שלא זכתה בנכסים שנתוספו אחר כך, כך לא זכתה בנכסים הקיימים (ע' בשו"ת רעק"א ח"ב צ).

ג. רשב"ם פירש 'בבנים הבאים לאחר מכן' — אף בנתמעטו הבנים, יש לילך אחר מנינם שבשעת חלוקה. וכ"כ הרמ"ה. וכן פסק הרא"ש (בתשובה מא, ג). ואילו הראב"ד נסתפק בדבר. וכן הרמב"ן סיים ב'צריך עיון'. ויש סוברים שלעולם ידה על התחתונה הלכך אם נתמעטו הבנים אינה מקבלת אלא כפי החלק שהגיע לה בשעת מתנה (עריטב"א בשם מורו, מאירי. וער"ן ובלשון רבנו יונה).

ד. אם יש מחלוקת האם הנכסים היו קיימים בשעת מתנה אם לאו — על האשה להביא ראיה, כי הנכסים בחזקת יורשים הם (ריטב"א בשם רבו. וכ"מ בשו"ת הרשב"א ח"ו תקיח — תשובת מהר"ם. וצ"ע בשו"ת הריטב"א (קכ) בשם הרא"ה, שנראה לכא' היפוך הדברים).

ה. מדובר בשכיב מרע שדבריו ככתובים וכמסורים. או בבריא ועל ידי קנין (רשב"ם, רמ"ה. ומשמע מפשטות הדברים שאף לשון 'תטול' מועיל בבריא ע"י קנין. וכ"מ בריא"ו. וכן דעת הרמב"ן והרא"ש — להלן קמח:). ויש אומרים שלשון 'תטול' או 'יטול' אינו מועיל במתנת בריא, שזהו כקנין דברים, אלא מקנה לה בלשון מתנה הראויה (עפ"י ר"י בן מגאש כאן ולהלן קמח: רמב"ם; רמ"ה קמח: ורבנו יונה ומאירי כאן. [ומדברי הרמ"ה כאן לכאורה משמע שנקט שמועיל, כנ"ל. וכן צדד להלן קלא. אלא שכתב שם שאין לדחות דברי הגדולים בסברא ללא ראיה]. ומובאות שתי הדעות בחו"מ רנג, ג. וע"ע יד רמ"ה לעיל ג — סי' כו).

— המוציא שטר חוב על חברו; מלוה אומר לא נפרעתי כלום. ולווה אומר: פרעתי מחצה, ואחר כך (רשב"ם) באו עדים והעידו שפרע כולו — הלווה נשבע ומשלם מחצה [כדין כל מודה במקצת הטענה]. וגובה המלוה מנכסים בני חורין אבל לא ממשועבדים, שאומרים הלקוחות, אנו על העדים סומכים שפרע הכל.

א. מדברי הראב"ד (שברשב"א) והריטב"א נראה שאם הלווה מכחיש את העדים בפירוש, שאומר 'לא פרעתי יותר' — הרי לדבריו העדים מוכחשים ושוב אינו נאמן בשבועה שפרע מחצה, שהרי השטר שלפנינו מראה שלא נפרע כלל. ואולם מדברי הרמ"ה ועוד ראשונים נראה שאין חילוק אם מכחיש את העדים במפורש אם לאו.

ב. אם לאחר שבאו העדים חוזר ואומר נזכרתי שפרעתי הכל, יש אומרים שלדברי הרמב"ם (טוען ז, ו) נאמן בטענה זו להיפטר. ויש אומרים שאינו נאמן מפני שיש שטר המורה שלא פרע (ע' מגיד משנה שם; אבי עזרי תליתאה — טוען ז, ג, אות ו).

ג. רבנו גרשום כתב שהמלוה נשבע וגובה הכל מנכסים בני חורין. (ע' בחשק שלמה בבאור דבריו, ובמה שהעיר עליו במנחת שלמה ח"א סוס"י פג).